

İRFANI ARZULAYAN SÖZLER TEKERLEMELER *

Halil İbrahim ŞAHİN**

Halk edebiyatı çalışmalarında biçim ve türlerin genel özelliklerinin tespitinde karşılaşılan güçlükler bugün de önemini korumaktadır. Bu güçlükler rağmen türlerin sınırlarını çizme noktasında bugün önemli ölçüde mesafe alındığını söyleyebiliriz. Destan, halk hikâyesi, masal vb. gibi ana türlerin şekil ve muhteva özellikleri genel hatlarıyla belirlenmiştir. Halk edebiyatı türlerini tanımlamada Anadolu sahasında yapılan çalışmalar, son yıllarda diğer Türk topluluklarının folklor ve halk edebiyatlarıyla mukayeseli olarak belirgin bir ivme kazanmıştır. Böylece halk edebiyatı türlerinin Türk şivelerindeki örneklerine ulaşılması ve mukayeseli çalışmaların yapılması, bu türlerin genel niteliklerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamış, pek çok türün diğer Türk topluluklarında da tespiti, bu hususlar üzerine bu topluluklardaki araştırmacıların da değerlendirmelerinden haberdar olunması, bu alanda türler üzerine varılacak sonuçların daha sağlıklı olmasında araştırmacılara büyük avantajlar sağlamıştır.

Bugün üzerinde genel veya monografik bir çok araştırma yapılmış ve bu araştırmalar sonucunda özellikleri itiba-

riyle bir “tür” olarak tanımlanmış halk edebiyatı ürünlerinin yanı sıra, icra ortamı içinde bir tür olarak nitelendirilmesi zor olan ürünler de bulunmaktadır. Bunlar tür olarak görülen ürünlerin bünyesinde ve sınırlı alanlarda kullanıldığı için “tür olabilme” yeterliliği göstermemiş, dolayısıyla gereken ilgiyi görememişlerdir. Bu, türleşmemiş halk edebiyatı ürünlerinden birisi de “Tekerlemeler”dir. Tekerlemeler, kullanım alanı olarak kendilerine geniş bir saha bulmuş olmalarına rağmen bir tür olarak adlandırılmayan halk edebiyatı mahsullerindenidir. Genellikle diğer türlerin bazı bölümlerinde kullanıla gelmişlerdir, asıl yapıyı oluşturmadıkları ve şekil ve muhteva açısından belirgin bir standarda sahip bulunmamaları sebebiyle genellikle kıyıda köşede kalmış ürünler olmuşlardır. Tekerlemeler, enine boyuna incelenmiş, genel nitelikleri üzerine kapsamlı tespitlerde bulunmuş ürünler değillerdir. Ancak metin neşri hususunda aynı durumdan söz edemeyiz.

Tekerleme konusuna eğilen araştırmacılar arasında Pertev Naili Boratav ilk sıralarda yer almaktadır. Boratav’ın bu konuda önemli çalışmaları vardır. Boratav, ağırlıklı olarak masal tekerle-

* Prof. Dr. Ali Duymaz, *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, 446 s.

** Bahkesir Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

melerine yer vermiş olduğu çalışmasını Paris'te Fransızca olarak yayımlamıştır. Bu eser, 2000 yılında Türkiye'de Türkçe olarak eklerle tekrar yayımlanmıştır. Bu kitabın dışında Boratav'ın tekerleme konusuna değindiği başka araştırmaları da bulunmaktadır. Ayrıca bazı genel halk edebiyatı çalışmalarının ilgili kısımlarında, folklor dergilerinde ya da derleme sonucu oluşturulan bazı kitaplarda metinlere ve sınırlı bazı bilgilere ulaşılabilmektedir.

Son yıllarda halk edebiyatı sahasında bilimsel eserler yayımlamaya ağırlık veren Akçağ Yayınevi, tekerlemelerle ilgili olarak yukarıda temas ettiğimiz sorunlara cevaplar arayan "İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler" adlı bir kitap yayımladı. Kitabın yazarı Ali Duymaz, bu çalışmasıyla "Tekerleme"nin bir tür olabilmesi yolunda önemli bir adım atmaktadır. Tekerleme üzerine uzun bir çalışma döneminin ürünü olan bu kitapta, tekerleme konusunda pek çok problemin ortaya konduğu ve bu problemlerin çözümüne yönelik görüş ve değerlendirmeler sunulduğu dikkati çekmektedir. Eserde, karmaşık bir halk edebiyatı ürünü olan tekerlemelerin tanımı, teşekkülü, şekil ve muhteva özellikleri, tasnifi gibi konularda önemli tespitler yer almaktadır. Ayrıca Türk dünyasından verilen örnekler ve bu örneklerle ilişkin değerlendirmeler, bu çalışmanın bir diğer önemli yanındır. Anadolu sahası ile diğer Türk topluluklarından örnek metinler, ortak başlıklar altında mukayeseye fırsat verecek biçimde özenle seçilmiştir. Bazı metinlerin Anadolu sahasında unutulmuş veya değişmiş şekilleri, Türk şivelerinden verilen örneklerle tamamlanmış, böylece takip edilemeyen bir sürecin takibine imkanı veren bu metinlerle "tekerleme" türüne

yaklaşımında önemli bir mesafe kat edilmiştir.

Ali Duymaz'ın bu çalışması; "Ön Söz", "Birinci Bölüm (Tekerlemeler Üzerine)", "İkinci Bölüm (Yazı ve Bildiriler)", "Üçüncü Bölüm (Tasnife Bağlı Metin Ve Değerlendirmeler)" ve "Bibliyografya" bölümlerinden oluşmaktadır.

Birinci bölüm "Tekerlemeler Üzerine" üst başlığını taşımaktadır. Burada "Kavram ve Tür Olarak Tekerleme", "Tekerlemelerin Kökeni ve Teşekkülü", "Tekerlemelerin Anlatım ve Muhteva Özellikleri", "Tekerlemelerin Şekil ve İfade Özellikleri", "Tekerlemelerin İşlevleri", "Tekerlemelerin Tasnifi" konuları üzerinde durulmuştur. Başlıklardan da anlaşılacağı gibi Duymaz, bu bölümde "Tekerlemeler"le ilgili olarak problem teşkil eden tanım, teşekkül, muhteva ve şekil özellikleri, işlev, tasnif gibi hususlara değinmiştir. Birinci bölüm bir türü incelemek için gerekli olan mevzuların ele alınması esasını üzerine kurulmuştur. Burada verilen bilgiler, bugüne kadar yapılan çalışmaların tekrarı değil, karşılaşılan problemleri çözmeye yönelik önemli tespitlerden oluşmaktadır.

İkinci bölüme "Yazı ve Bildiriler" adı verilmiştir. Kitabın bu bölümü yazarın muhtelif dergilerde yayımladığı, çeşitli toplantılarda bildiri olarak sunduğu makale ve bildirilerinden, ayrıca daha önce yayımlanmamış bazı çalışmalarından oluşmaktadır. Seçilen bu yazılar, "tekerleme" türüne farklı açılarından yaklaşım denemeleridir ve kitap bütünlüğü içinde konuyu tamamlayıcı mahiyettedir. Bu yazı ve bildiriler, özellikle tekerlemelerin kökeni, büyü ve sihirle olan ilgileri gibi hususlarda teorik bilgiler verirken Türkmen ve Kuzey Kıbrıs Türklerinin tekerlemeleri üzerinde de uygulamalı çalışma niteliği taşımaktadır. "Te-

kerlemelerde ve Sihir Şiirlerinde Anlam Sorunu", "Tekerlemelerin Kökeninde Şamanizm Unsurları", "Türkmen Tekerlemelerinin (Sanavaçlarının) Şekil ve Türk Özellikleri Üzerine", "Kıbrıs Türk Tekerlemelerinin Türk Dünyası Tekerlemeleri İle Yapı ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması" bu seçkiden alınmış birkaç başlıktır.

Üçüncü bölüme "Tasnife Bağlı Metinler ve Değerlendirmeler" adı verilmiştir. Bu bölüm tekerleme tasnifine ve metinlere ayrılmış bir bölümdür. Yukarıda da söylediğimiz gibi, türleşmemiş ürünler arasında yer alan "Tekerlemeler" in tasnifi de problem tekil eden bir husustur. Duymaz, buradaki tasnif denemesinin mümkün olduğu kadar kapsayıcı olmasına dikkat etmiştir. Ayrıca buraya örnek olarak aldığı metinler de aynı titizlikle seçilmiş metinlerdir. Yazar bu durumu "Ön Söz" de şöyle ifade etmiştir: "Bu bölümde elden geldiğince Türkiye ve Türk Dünyasında temsil gücü yüksek metinler seçilmeye çalışılmıştır. Ancak elimizdeki metinlerin çokluğu seçimi zorlaştırmış, tekerleme çeşitleri en az metinle örneklenmeye çalışılmıştır." Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi burada tekerleme çeşitlerine verilen örnekler, temsil ettiği çeşidi ifade etmesi açısından değerli ürünlerdir. Baştan beri söylediğimiz gibi bu çalışmanın önemli bir yönü de örnek olarak gösterilen metinlerde sadece Anadolu tercih edilmemiş, diğer Türk topluluklarının tekerlemelerinden de örnekler verilmiştir. Bu sayede, konuyla ilgilenenler, örnekleri mukayese şansına sahip olmaktadır.

Üçüncü bölüm "Tasnife Bağlı Metinler ve Değerlendirmeler", kitabın en hacimli bölümüdür. Halk edebiyatı çalışmalarında metnin önemli bir yere sahip

olduğu göz önüne alındığında, bu çalışmanın bu amaca da hizmet ettiği görülecektir. Tasnifte üç ana başlık kullanılmıştır: "Belirli Bir Oyun, Tören veya Metne Bağlı Tekerlemeler", "Yazılı veya Gelişmiş Edebiyat Tekerlemeleri", "Diğer Tekerlemeler". Bu ana başlıkların alt başlıkları da bilgi ve metin ağırlıklı olarak ayrıntılı olarak işlenmiştir. Her bölümde öncelikle ele alınan tekerleme çeşidiyle ilgili olarak bilgi verilmiş, bu bilgilerde Anadolu sahasıyla sınırlı kalmamış, Türk topluluklarının tekerleme çeşitlerine ilişkin bilgiler ilgili kısımlara dahil edilmiştir. Yani bu bölümde gerek bilgilerle, gerekse örnek metinlerle olsun bütünüyle "Tekerleme" konusu Türk dünyası genelinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışma esnasında faydalanılan kaynaklar "Bibliyografya" kısmında verilmiştir. "Bibliyografya" bölümü, "tekerleme" konusuyla ilgilenenlere rehber olabilecek niteliktedir.

Bu kitapla okuyucular tekerleme konusunda pek çok bilgiye, örnek metne (Anadolu sahasından ve diğer Türk topluluklarından) ulaşabilecektir. Duymaz'ın bu çalışmasının, tür haline gelmemiş, sınırları tam olarak çizilememiş halk edebiyatı ürünleri üzerine yapılacak kapsamlı çalışmalara öncülük edeceği kanısındayız. Kitabın içeriğinden Ali Duymaz'ın son yıllardaki çalışma zamanının büyük kısmını bu kitaba ayırdığını, verdiği bilgilerde ve seçtiği metinlerde titiz bir yaklaşım sergilediğini görmekteyiz. Bu tarz bir çalışmayı Türk kültür hazinesine kazandırdığı için yazarına, bu eseri yayımladığı için Akçağ Yayınevi ilgililerine teşekkür ediyoruz.